

NIEMAND KAN HET BEGRIJPEN

Dennis Kelly, Paul Pourveur en hun omgang met de werkelijkheid
over KINDERHEIL, LOCKED-IN en het werk van Dennis Kelly & Paul Pourveur

Het seizoen 2010-2011 begint voor theatermakershuis de Queeste met twee reprises van eerdere succesvoorstellingen. KINDERHEIL, een coproductie met 't Arsenal die begin 2009 in première ging, ligt nog vers in het geheugen. LOCKED-IN, een vroege parel die in 2001 in samenwerking met het Huis van Bourgondië tot stand kwam, belooft een herontdekking te worden. Al is hier van een reprise strikt genomen geen sprake. Liever noemt de Queeste het een 'remake': er staan twee andere acteurs op het toneel dan negen jaar geleden, er is ditmaal live muziek, en schrijver Paul Pourveur nam de tekst opnieuw ter hand.

Christophe Aussems, artistiek leider van de Queeste, regisseerde beide producties. Ze liggen hem na aan het hart, zegt hij, omdat ze gaan over zijn 'grootste demonen', nl. opgesloten zitten in je eigen lichaam en vals beschuldigd worden. LOCKED-IN verwoordt de gedachten die door het hoofd van twee jonge mensen flitsen tussen het moment waarop 'Hij' een schot op haar afvuurt en 'Zij' sterft. In KINDERHEIL zoekt een theaterauteur de voornaamste betrokkenen op van een rechtzaak waarbij een jonge vrouw, Donna, ervan verdacht werd haar twee kleine kinderen te hebben vermoord. Ondanks de onderwerpen zijn het twee 'sensitieve stukken', aldus Aussems. Wat bindt deze teksten echter in de ogen van een buitenstaander? En wat zijn de verschillen? De sleutel ligt in hun gemeenschappelijke omgang met de werkelijkheid. Ook al stammen Paul Pourveur en de Brit Dennis Kelly, die KINDERHEIL (oorspronkelijk: *'Taking Care Of Baby'*) schreef, uit heel andere theatertradities.

Radicaal pleitbezorger

In tegenstelling met de ons omringende landen Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië, heeft het Nederlandse taalgebied geen 'nationale' theatertraditie. Nederland kan nog enigszins op Joost van den Vondel bogen, maar de positie die hij inneemt, is in niets vergelijkbaar met die van bijvoorbeeld Goethe, Molière of Shakespeare. En in Vlaanderen heeft het theater zich te weinig continu ontwikkeld om überhaupt van een traditie te kunnen spreken. Sommigen ervaren dit als een gemis, voor anderen is het een zegen. Antwerpenaar Paul Pourveur (°1952) behoort zonder enige twijfel tot deze laatste categorie. Sinds de jaren 1980 heeft hij een onvergelijkbaar theateroeuvre geschreven dat vaak op meer waardering in Nederland en het Franse taalgebied kan rekenen dan in Vlaanderen. Pourveur is een radicaal pleitbezorger van een theater dat in het hier en nu staat. *'Shakespeare is dead – get over it'*, de titel van een stuk dat hij in 2002 schreef voor het Arnhemse gezelschap Keesen&Co, heeft in die zin haast iets programmatorisch. Bijzonder aan Pourveur is dat hij zijn wereldbeeld bepalend laat zijn voor de dramaturgie, de opbouw van zijn stukken. Pourveur verbaast zich erover dat in veel theater dat vandaag de dag gemaakt wordt het verhaal en de personages nog steeds zo'n centrale rol spelen. Terwijl de mens- én natuurwetenschappen meer dan een eeuw geleden al aangaven dat de werkelijkheid oneindig veel complexer is dan bijvoorbeeld het causale verband tussen de psychologie van een man en diens handelen laat veronderstellen. Pourveur is wars van klassieke theatrale conventies zoals de eenheid van tijd, plaats en handeling. In LOCKED-IN bijvoorbeeld is de verteltijd plusminus anderhalf uur, terwijl de vertelde tijd amper een fractie van een seconde omvat. Belgische voorlopers heeft Pourveur amper, in internationaal perspectief vertoont zijn werk de postmoderne sporen van onder andere de voormalig Oost-Duitse schrijver Heiner Müller.

Britse laatbloeier

Net als Pourveur is Londenaar Dennis Kelly (°1970) als theaterauteur een laatbloeier, die pas voorbij de dertig zijn eerste stuk schreef: *'Debris'* (2003), vertaald als *'Puin'* en in 2007 door 't Arsenal voor het eerst in Vlaanderen opgevoerd. Een verschil met Pourveur echter is dat Kelly zich wel degelijk in een theatertraditie inschrijft. Iets waaraan hij als Brit ook moeilijk ontkomt: Kelly is een erfgenaam van een typisch Brits sociaal realisme dat teruggaat tot de 'Angry Young Men' van de jaren 1950 (John Osborne, Arnold Wesker enz ...) en in de jaren 1990 een hernieuwde rauwe invulling kreeg met het zogenaamde 'in-yer-face theatre' (Mark Ravenhill, Sarah Kane, Martin McDonagh enz ...). Al is het tegelijkertijd moeilijk om Kelly vast te pinnen op één bepaalde stijl. Hij vertrekt vanuit een realistische code, maar stelt zichzelf als uitdaging te variëren en stilistisch uiteenlopende stukken te schrijven. In het geval van KINDERHEIL levert hij ook commentaar op een vorm van documentair theater die in Groot-Brittannië de afgelopen jaren een steile opgang heeft gekend, het 'verbatim

theatre': voorstellingen die gebaseerd zijn op interviews die letterlijk worden weergegeven. Een trend waarin het Nederlandse taalgebied Groot-Brittannië overigens voorafging, onder meer door het pionierswerk van Theatergroep Hollandia op dat vlak. Ook de Queeste neemt voor een deel van zijn voorstellingen interviews af, maar beschouwt deze vooral als historisch bronmateriaal dat op het toneel gefictionaliseerd wordt, zonder hen woordelijk na te spelen. De ironie is dubbel. In het origineel voert Kelly zichzelf op als interviewer en laat hij sommige van de geïnterviewden zijn bedoelingen met het stuk in twijfel trekken. Wanneer de Queeste op zijn beurt dit stuk speelt, houdt het zichzelf eveneens een spiegel voor.

Waargebeurd

Opvallend is dat zowel Pourveur als Kelly zich voor deze beide stukken op waar gebeurde feiten inspireerden. Tot de opzet van LOCKED-IN droegen Pourveur en Christophe Aussems elk een markante gebeurtenis aan. Aussems was door een artikel in Het Belang van Limburg gefascineerd geraakt door de figuur van Jean-Dominique Bauby (1952-1997), de voormalige hoofdredacteur van het bekende Franse modeblad Elle. Op 43-jarige leeftijd werd Bauby door een zware beroerte getroffen, waarna hij in een zogenaamde pseudocoma terecht kwam. Zijn geestelijke capaciteiten waren geheel intact gebleven, maar voorts was hij zo goed als volledig verlamd. Hij kon enkel nog met zijn linkerooglid knippen. In wetenschappelijke termen wordt dit het 'Locked-in syndroom' genoemd. Desondanks slaagde Bauby erin zijn memoires te schrijven – door hen met zijn linkeroog te dicteren. Hij stierf kort na de publicatie van het boek. In 2007 werd de autobiografie door Julian Schnabel verfilmd onder de gelijknamige titel '*Le scaphandre et le papillon*'. Aussems was geïntrigeerd door de manier waarop Bauby gedwongen was met taal om te gaan, en door de loutering die hij onderging. Als hoofdredacteur van Elle bepaalde hij mee de standaard van wat de wereld als "mooi" diende te ervaren. Terugblikkend op zijn leven echter vond hij dat een oppervlakkig bestaan, en ging hij ook andere waarden hoogachten. Pourveur kwam vervolgens aanzetten met het verhaal van Rémy Lecrenier, een jongeman die in 1997 in het Luikse dorpje Bas-Oha zijn ex-vriendin, haar twee zussen en hun moeder vermoordde. Twee van de vier verkrachtte hij bovendien. Lecreniers wapens waren een pistool en een kruisboog, waarmee hij het hart van zijn ex-vriendin doorboorde. In 1999 werd hij in Luik tot levenslang veroordeeld. Pourveur was gefraspeerd door het feit dat een dergelijk passioneel drama zich blijkbaar ook tussen jonge mensen kan afspeelen. Veeleer zou je immers denken dat aan zo'n drama jaren van opgestapelde emoties en frustraties voorafgaan.

Kelly's stuk roept reminiscenties op aan de zaak-Madeleine McCann, maar een rechtstreeks verband is er niet. KINDERHEIL ging immers al haast in première toen het Britse meisje begin mei 2007 in Portugal verdween. Wél inspireerde Kelly zich op een in België minder gekende zaak, die van advocate Sally Clark. De Britse Clark werd veroordeeld tot levenslang wegens de moord op haar respectievelijk elf en acht weken oude zontjes Christopher in 1996 en Harry in 1998. In 2003 werd haar veroordeling tenietgedaan, onder meer omdat de statistische bewijzen die de befaamde Britse kinderarts Sir Roy Meadow tijdens het proces had geleverd, ontoereikend werden geacht. Meadow had beweerd dat de kans op twee opeenvolgende gevallen van wiegendood bij een goeie familie als de Clarks 1 op 73 miljoen was – een redenering die het Hof van Beroep later verwierp.

Even omstreden als om zijn bijdrage aan de zaak-Sally Clark, is Meadow om het syndroom 'Münchhausen by proxy' (MBP), dat hij in 1977 voor het eerst beschreef. Om de aandacht van artsen en hulpverleners te trekken, brengen ouders (vaak moeders) die aan dit syndroom lijden, hun kinderen zelf verwondingen toe, aldus Meadow. 'Münchhausen by proxy' werd door Kelly geëchood in het fictieve Leeman-Keatleysyndroom: een pathologische aandoening waarbij jonge moeders hun overgevoeligheid voor de wereld op hun kinderen afwentelen. Kelly suggereert dat het personage van Dr. Millard het Leeman-Keatleysyndroom in het leven heeft geroepen tot meerdere eer en glorie van zichzelf.

Over waarheid, werkelijkheid en fictie

Ook al zijn LOCKED-IN en KINDERHEIL geïnspireerd op waargebeurde feiten, dat betekent niet dat het documentaire teksten zijn. In stricto sensu betekent 'documentair' immers dat er gebruik wordt gemaakt van authentiek materiaal, en dat doen Kelly en Pourveur niet. Kelly hanteert actuele gebeurtenissen als een referentiekader om open te breken, wat hem in staat stelt om uitspraken te doen over de wereld van vandaag. Als weinig andere hedendaagse theaterauteurs slaagt hij erin om de vinger op de wonden van deze tijd te leggen. In KINDERHEIL fileert hij niet enkel de werelden van het gerecht en van de geneeskunde, maar ook die van de kunst, van de media, enz ...

De mechanismen die hij zo blootlegt, gelden niet enkel voor Groot-Brittannië, maar gaan ook elders op. Bij de Belgische première begin 2009 sloot de voorstelling naadloos aan bij de zaak-Geneviève Lhermitte, die amper een maand eerder tot levenslang was veroordeeld wegens de moord op haar vijf kinderen. Wie het stuk nu leest, komt weer tot heel andere associaties: over de impact van tv op de populariteit van een politicus (cfr. Bart De Wever), over de manier waarop de media worden ingezet in een poging om de gerechtsgang te beïnvloeden (cfr. de zaak-Els Clottemans), over de mogelijke spanningen tussen een persoonlijk en een partijpolitiek standpunt (cfr. de verschillende posities van de Antwerpse schepen Ludo Van Campenhout en zijn partij Open VLD in het Oosterweel-debat), enz ...

Pourveur gaat weer anders te werk. “Alleen de vraag of de tekst een relatie heeft met de hedendaagse wereld waarin we leven, vind ik belangrijk,” zei hij in 2003 in het theatertijdschrift *Etcetera* (*Etcetera* nr. 88, p. 23). Een ambitie die ook LOCKED-IN kenmerkt. LOCKED-IN is een persoonlijk drama, een ‘microdrama’ zelfs dat zich in een oogwenk afspeelt, maar tegen de achtergrond van grote wereldgebeurtenissen. Die opvatting dat het kleine en het grote onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, wordt geschraagd door Pourveurs interesse in de wetenschap. Zowel de kwantummechanica als de snarentheorie (met haar stelling dat de vleugelslag van een vlinder een orkaan aan de andere kant van de wereld kan laten ontstaan) alluderen hierop. Bijgevolg verhoudt elk individu zich tot het wereldgebeuren. Vandaar ook dat Pourveur het nodig vond om de tekst van LOCKED-IN te herzien met het oog op een nieuwe opvoering. In de oorspronkelijke versie groeiden de hoofdpersonages op met de val van de Berlijnse Muur in 1989. In de ‘remake’ nemen de aanslagen op de Twin Towers van 11 september 2001 die plek in.

Daarnaast is Pourveur een schrijver die vaak de taal zelf centraal stelt. Voor het meisje in LOCKED-IN zijn taalspelletjes een laatste strohalm waarmee ze zich vastklampt aan het leven. Zolang er taal is, is er leven – een overtuiging die bijvoorbeeld ook als een rode draad doorheen het oeuvre van Samuel Beckett loopt. De taal die Pourveur hanteert, heeft ook een esthetische dimensie. De dramaturgische constructie die Pourveur heeft opgebouwd, vestigt soms de aandacht uitsluitend op zichzelf en onttrekt zo het drama bewust aan het zicht. Maar het is er wel.

Dat laatste heeft Pourveur opnieuw met Kelly gemeen: een werkelijkheidsbesef dat doordrenkt is van subjectiviteit, echter zonder geheel in relativisme te vervallen. Sinds vele eeuwen wordt er over gedebatteerd of een objectief waarneembare werkelijkheid überhaupt bestaat. Bij Kelly wordt de werkelijkheid door iedereen naar believen ingevuld en gemanipuleerd. De verwijten dat het altijd de ander is die liegt, gaan over en weer. De grootste tragiek van Donna is daarom misschien wel het volgende: dat zij zich, gesteld dat Dr. Millards hypothese effectief klopt en zij aan het Leeman-Keatleysyndroom lijdt, evenzeer door een geconstrueerde werkelijkheid van haar stuk heeft laten brengen, nl. die van het journaal. Het slot van de tekst is in die zin hoopvol dat ze zich bedenkt zelfmoord te plegen. “Niemand kan het begrijpen,” zegt ze. Maar ze neemt het lot in eigen handen en plooit op zichzelf terug, los van de wensen van haar moeder – wat voor haar een grote stap is. Bij Pourveur weerklinken haast dezelfde woorden, maar iets beslist en algemeen geldender. Dood is dood in LOCKED-IN, zoveel is zeker. Pourveur wil echter geen schuldige aanwijzen van wat er in de relatie tussen de jongen en het meisje is misgelopen. In een dergelijk traditioneel denken over oorzaak en gevolg laat de werkelijkheid zich in Pourveurs ogen niet langer vatten. Veeleer is er in hun verhouding sprake van twee per definitie onverenigbare werkelijkheden. Zij is ervan overtuigd dat zij ‘een liefdadigheidsconcert’ is, hij echter ziet een orkaan met een allesvernietigende kracht in haar, ‘A Typhoon Body’, zoals de oorspronkelijke ondertitel van het stuk luidt. “Niemand die er ooit iets van zal begrijpen,” zegt de jongen haast trots. En daarmee leren wij als hedendaags mens maar beter leven, suggereert Pourveur.

Peter Anthonissen

Peter Anthonissen (°1969) is als dramaturg verbonden aan Theater Artemis (’s-Hertogenbosch) en *fABULEUS* (Leuven). Tevens is hij gastdocent aan het Leuvense Lemmensinstituut (opleidingen jazz en drama). Voorheen was hij onder meer freelance theatermedewerker voor de krant *De Morgen* en redacteur van het tijdschrift *Etcetera*.

2010 – in opdracht van theatermakershuis de Queeste